

Брензович К.С.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Дубляк О.І.

*студентка факультету міжнародних відносин
Ужгородського національного університету*

Brenzovych K.S.

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of International Economic Relations Department
Uzhgorod National University*

Dubliak O.I.

*Student of International Relations Faculty
Uzhgorod National University*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ

CURRENT TRENDS IN THE WORLD AGRICULTURAL TRADE

Анотація. Статтю присвячено висвітленню сучасних тенденцій та особливостей розвитку торгівлі сільськогосподарською продукцією, дослідженню ролі міжнародної торгівлі аграрною продукцією у світовому господарстві. У ході дослідження виявлено місце і значення аграрного сектора у зовнішньоторговельній стратегії провідних країн – найбільших виробників і експортерів (імпортерів) агропродовольчої продукції.

Ключові слова: сільське господарство, агропромисловий сектор, світовий ринок, зовнішня торгівля сільськогосподарською продукцією, експорт, імпорт.

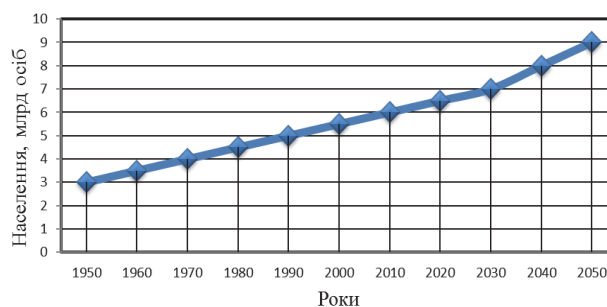
Вступ та постановка проблеми. Сільське господарство, попри зростаючу і переважаючу роль третинного сектору у світовій економіці, залишається важливою ланкою у розвитку людської цивілізації. Від наявності та якості продуктів харчування, в першу чергу, залежить фізичне існування і здоров'я мільярдів людей. З іншого боку, рівень розвитку агропромислового сектора держави є ключовим елементом у формуванні її продовольчої безпеки. Актуальність даної тематики дослідження для України пояснюється тим, що аграрний сектор набув нового значення в контексті стрімкого зростання обсягів виробництва та експорту сільськогосподарської продукції з України протягом останнього десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження даної тематики, зокрема у вивчення ролі України на світовому ринку аграрної продукції, зробили вітчизняні вчені О. Батигіна, О. Могильний, С. Марченко, В. Уркевич, В. Ярмоленко, однак дослідження торгівлі сільськогосподарською продукцією вимагає врахування динамічних змін останніх років та місяців, в тому числі економічних, таких як інтеграційні процеси, так і політичних та військових, таких як сучасний конфлікт між Росією та Україною.

Метою статті є аналіз тенденцій та особливостей розвитку світової торгівлі аграрною продукцією та визначення місця й ролі України у вказаних процесах. Об'єктом дослідження слугує світова торгівля аграрною продукцією як важливий елемент глобальної торгової системи. Предметом дослідження є сучасні тенденції у торгівлі сільськогосподарською продукцією. Основними методами дослідження у процесі виконання роботи є наступні:

порівняння, узагальнення, статистичного та економічного аналізу, графічний метод, аналіз рядів динаміки та інші. Інформаційну базу дослідження становлять статистичні звіти та офіційні аналітичні матеріали Світової організації торгівлі, Організації Об'єднаних Націй, Державного комітету статистики України та профільних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах сільське господарство залишається важливим сектором глобальної торгової системи. Попит на сільськогосподарську продукцію зростає пропорційно збільшенню споживачів у світовій економіці. За останні 55 років населення нашої планети зросло більш як вдвічі (рис. 1), однак зростання це відбувається насамперед за рахунок країн із низьким рівнем доходів, де проблема нестачі продовольства постає особливо гостро.

Рис. 1. Динаміка та прогноз росту населення світу (1950–2050 рр.)

Сформовано авторами на основі даних джерела [1]

Дані рисунку 1 свідчать, що населення світу має чітку тенденцію до зростання (щороку населення світу збільшується приблизно на 90 млн осіб). Щодня народжуються 250 тис. осіб, яких потрібно нагодувати. Очікується, що до 2020 р. населення Землі складе 7–8 мільярдів осіб [1]. У цьому контексті слід говорити про загострення глобальної продовольчої проблеми, яка полягає у випереджаючому зростанні чисельності населення у порівнянні із ростом виробництва продуктів харчування. В результаті цього у світі відбувається збільшення чисельності недоїдаючих та голодуючих.

На сучасному глобальному ринку сільськогосподарської продукції виділяють дві головні якісні тенденції. Перша з них полягає у тому, що загострення проблеми голоду дало поштовх для активізації виробництва генетично модифікованої сільськогосподарської продукції, що споживається на національному ринку окремих країн та реалізується на міжнародному. Прослідковується перехід від повної і категоричної відмови країн виробляти і споживати генно-модифіковану продукцію до узаконення в допустимих межах вирощування певних видів сільськогосподарської продукції і розширення наукових досліджень у даному напрямі. У 2015 р. у світі використовувалося близько 179,7 млн га земельних ресурсів під вирощування генетично модифікованих культур (рис. 2).

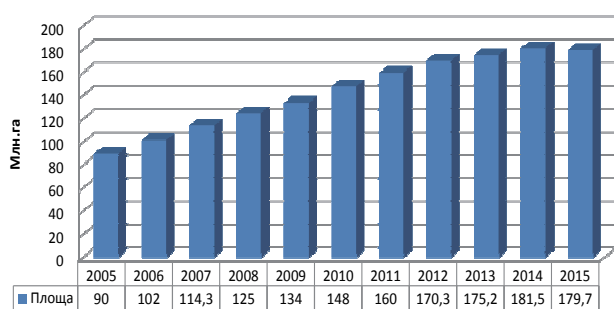

Рис. 2. Площа сільськогосподарських угідь під генетично-модифікованими культурами (млн гектарів)

Сформовано авторами на основі даних джерела [2]

У світі спостерігається чітка тенденція до збільшення площі сільськогосподарських угідь, відведених для вирощування генно-модифікованих культур. Так, з 2005 р. по 2014 р. цей показник стрімко зростав (з 90 до 181,5 млн га за період з 2005 р. до 2014 р.). Найбільші площі таких угідь сконцентровані у 22 країнах, зокрема, Аргентині, Бразилії, Китаї та Індії [2].

Ще однією наростаючою тенденцією у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією є виробництво та реалізація органічних продуктів, що суттєво активізувалося на даний час. Так, для задоволення потреб світового попиту у 2005 р. під органічним землеробством використовувалося менш ніж 20 млн га, а вже у 2014 р. його загальна площа становила 43,7 млн га [3]. Вочевидь, якщо попит на генно-модифіковану продукцію головним чином формується населенням слаборозвинутих країн, то на органічну продукцію – споживачі високорозвинених економік.

Таким чином, ці дві тенденції на міжнародному ринку сільськогосподарської продукції можна пояснити одночасним існуванням попиту на якісну та безпечну продовольчу продукцію з боку розвинених країн та необхідністю подолання голоду в країнах, що розвиваються, за рахунок споживання генетично-модифікованої продукції.

Аналіз кількісних показників зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією свідчить, що зі зрос-

танням виробництва сільськогосподарської продукції відбувається постійне збільшення обсягів зовнішньої торгівлі товарами даної категорії як в експортному, так і в імпортному напрямках (рис. 3). Це підтверджує загальну тенденцію у світовій торгівлі, коли обсяги міжнародної торгівлі зростають швидшими темпами, ніж безпосереднє виробництво продукції, поглиблюється спеціалізація країн та зростає їх взаємозалежність. За даними наведеного рисунку бачимо, що обсяги експорту та імпорту сільськогосподарської продукції продовжують зростати. У 2014 р. світовий експорт склав 1,765 трлн дол. США, тоді як імпорт сягнув 1,873 трлн дол. США.

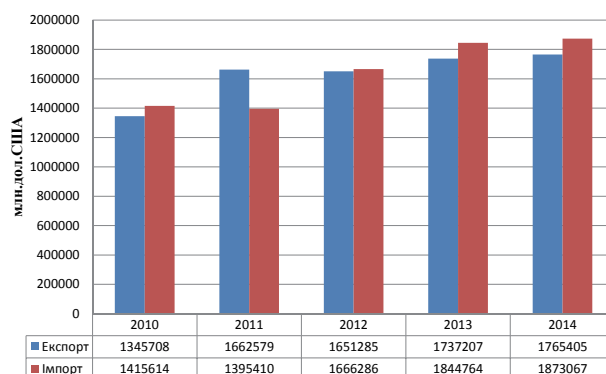

Рис. 3. Обсяги світової торгівлі сільськогосподарською продукцією, (млн дол. США)

Сформовано авторами на основі даних джерела [4]

В структурі світового імпорту продовольства у 2015 р. головними позиціями були харчові напівфабрикати, соя, пшениця, пальмова олія, тобто продукція відносно високої вартості (табл. 1).

Таблиця 1

Топ-10 позицій світового імпорту агропродовольчої продукції, 2015 р.

Вид продукції	Кількість, т	Імпорт, тис. дол. США
Напівфабрикати	1 237 1613	44 112 597
Соя	95 660 512	43 733 036
Пшениця	144 326 072	36 590 420
Пальмова олія	34 409 174	29 301 740
Вино	9 121 972	28 166 531
Кукурудза	107 231 867	25 954 567
Продукти із сої	62 349 893	24 995 339
Алкоголь	4 509 170	23 912 898
М'ясо великої рогатої худоби	5 067 415	23 427 511
Сир з цільного коров'ячого молока	4 696 583	22 380 356

Укладено авторами за даними джерела [5]

Ключовими імпортерами сільськогосподарської та продовольчої продукції є країни ЄС, США, Китай та Японія. Поряд із тим, що головними імпортерами сільськогосподарської та продовольчої продукції у світі є переважно високорозвинені країни, лідерами з її закупівлі з точки зору частки у структурі національного імпорту є країни, що розвиваються, серед яких частка аграрної продукції в імпорті досягає максимальних значень в Джибуті – 80,92%, Гамбії – 61,43%, Зімбабве – 48,38% [6].

Цікавим з точки зору порівняння тенденцій спеціалізації країн є дослідження ринку сільськогосподарської продукції за провідними експортерами. За даними, оприлюдненими організацією “International Trading Center”, зроблено вибірку країн-лідерів за експортом певних видів продукції агропромислового комплексу (табл. 2). Бразилія та США є лідерами за експортом одразу декількох видів продукції (соя, пшениця, цукор, м'ясо та субпродукти).

Таблиця 2

Країни-лідери за експортом продукції АПК, 2015 р.

Вид продукту	Країна-експортер	Експорт, тис. дол. США
Соя	Бразилія	22 812 300
	США	21 494 193
Пальмова олія	Індонезія	15 838 851
	Малазія	12 307 067
Вино	ЄС	11 850 024
Продукти із сої	Аргентина	10 660 573
Пшениця	США	10 542 809
	Франція	10 348 736
Цукор(сирець)	Бразилія	9 163 702
Живі тварини	Франція	2 255 384
М'ясо і субпродукти з нього	США	14 260 711
Риба та ракоподібні	Китай	13 325 035
Кава, чай, спеції	Бразилія	6 046 077

Укладено авторами за даними джерела [7]

Сільське господарство України має значні природні конкурентні переваги, серед яких – величезна площа сільськогосподарських земель, сприятливі природні умови, близькість основних ринків збуту, розвинута транспортна мережа, наявність порівняно дешевих трудових ресурсів і т.д. Нині у даному секторі економіки зайнято понад 3,5 млн осіб (17% зайнятих в Україні), агросектор є суттєвим джерелом валютних надходжень для держави, забезпечуючи 12% загального обсягу ВВП України [8]. Частка експорту сільськогосподарської продукції у загальному експорті товарів і продукції з України зросла з 12,6% у 2005 р. до 43% у 2016 р. (станом на лютий поточного року), що свідчить про поглиблення експортної спеціалізації України. За практично незмінної за останні роки структури українського товарного експорту, другу та третю позиції за часткою у загальному експорті (після найбільш вагомого за даним показником експорту чорних металів) займали зернові культури – 15,9%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 8,7%). Внесок зазначених видів продукції у формування позитивного сальдо зовнішньої торгівлі товарами у 2015 р. склав понад 13,3 млрд дол. [9, с. 9].

Аналіз структури зовнішньої торгівлі України продукцією сільського господарства за видами продукції вказує на наступне:

1) Структура експорту сільськогосподарської продукції з України насамперед визначається внутрішньогалузевою спеціалізацією. Основний напрямок українського агропромислового комплексу – рослинництво (близько 70% продукованої сільськогосподарської продукції). У структурі валової сільськогосподарської продукції найбільш важливе значення відіграють зернові та зернобобові культури (26,5%), технічні культури (19,4%), овочі (18,1%). Тваринництво (решта 30% випуску сільськогосподарської

продукції) представлене головним чином вирощуванням худоби та птиці (14,1%), виробництвом молока (11,5%) та яєць (3,6%) [10]. Як свідчать статистичні дані, саме вивіз за кордон зернових та рослинної олії становить основні статті українського експорту продукції АПК. Україна є одним з найбільших світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції, вирощуючи понад 60 млн т зернових та більше 10 млн т насіння соняшника на рік, і є провідним світовим експортером соняшникової олії в (56% світового експорту) [11].

2) Що стосується імпорту сільгосппродукції, то Україна є нетто-імпортером живих тварин та риби, горіхів та спецій, продуктів з м'яса та риби. Найбільшу питому вагу в структурі імпорту основних видів продукції аграрного сектора мають: плоди, горіхи та цедра (11,9%); тютюн та вироби з нього (10,6%); риба, ракоподібні та молюски (6,6%); зернові злаки (6,4%); кава, чай, прянощі (5,1%); шоколад, какао (4,5%); олія (3,2%); м'ясо та субпродукти (2,4%). Найбільше продукції в Україну завозиться з Польщі та Німеччини (по 8,7% у загальному імпорті), Туреччини (5,3%) [12]. Вартісні обсяги імпортованої продукції із зазначених країн наведені у таблиці 3. Основними ринками збуту української сільськогосподарської продукції на сьогодні є країни Азії та ЄС, частка кожного з регіонів становить 48% та 26% відповідно в загальному експорті АПК у 2015 р. Крім того, український агробізнес експортує свою продукцію до країн СНД (10%), Африки (13%) та інших країн (3%) [13].

Таблиця 3

Основні країни, з яких Україна імпортує сільськогосподарську продукцію, 2015 р.[13]

Країна	Продукція	Обсяг імпорту, млн дол. США	Частка в загальному імпорті, %
Польща	Яблука, груші, айва	21,7	8,7
	Жива свійська птиця	13,8	
	М'ясо та істотні субпродукти птиці	11,9	
Німеччина	Екстракти, есенції, концентрати кави, чаю	20,2	8,7
	Інші харчові продукти	15,7	
Туреччина	Цитрусові	30,6	5,3
	Помідори	11,3	
Франція	Кукурудза	20,3	4,5
	Продукти для годівлі тварин	13,9	
	Насіння свиріпи, ріпаку	3,6	
США	Насіння соняшнику	27,6	4,3
	Риба морожена	17,5	
	Яйця птиці в шкарлупі	6,4	

Укладено авторами на основі даних джерела [12]

Основними ринками збуту української сільськогосподарської продукції на сьогодні є країни Азії та ЄС, частка кожного з регіонів становить 48% та 26% відпо-

відно в загальному експорті АПК у 2015 р. Крім того, український агробізнес експортує свою продукцію до країн СНД (10%) та Африки (13%), інших країн (3%) [13]. Україна розширює ринки збуту м'ясо-молочної продукції. Зокрема, відкрито ринок Ізраїлю для вітчизняних підприємств-виробників столових яєць, відновлено експорт м'яса та м'ясних продуктів до Молдови, Вірменії, Узбекистану, Киргизії, молочної продукції – до Казахстану. Відкрито ринок Саудівської Аравії та Єгипту для виробників курятини, Китаю та Європейського Союзу – для виробників молочної продукції.

Особливої актуальності торгівля сільськогосподарською продукцією набуває в контексті асоціації України з ЄС та запровадження зони вільної торгівлі за участі України. Товарна структура експорту до ЄС вже декілька років поспіль залишається незмінною. Україна постачає до ЄС переважно продукти рослинного походження. Найбільшу питому вагу в експорті до країн ЄС займала така продукція, як зернові злаки (1,6 млрд дол.), масло (675,6 млн дол.), насіння олійних культур (625,9 млн дол.), залишки і відходи харчової промисловості (491,3 млн дол.), соки (96,2 млн дол.), плоди, горіхи й цедра (87,7 млн дол.). Також у ЄС минулого 2015 р. експортувалися шоколад і продукти із вмістом какао (21,2 млн дол.), овочі, рослини, коренеплоди (11,9 млн дол.) [14]. Головним недоліком структури аграрного експорту до ЄС є те, що у ньому переважають товари з низьким рівнем переробки та доданої вартості, а частка готових харчових продуктів все ще є незначною.

Асоціація з ЄС передбачає введення для України тарифних квот на 36 видів продуктів (м'ясо птиці, крупи, борошно, мед, молочні продукти й сухе молоко, гриби тощо). Це означає, що 36 видів продукції Україна може продавати у ЄС без мит тільки в певних обсягах. Після того, як квота вичерпується, виробникам доводиться платити мито. Однак, як свідчать статистичні дані, запроваджені квоти є заниженими для певних видів продукції, оскільки лише за період п'яти місяців 2016 р. українськими експортерами вже повністю використано 9 тарифних квот (на виноградний та яблучний соки, мед, ячмінну крупу та борошно, цукор, оброблені томати, кукурудзу, овес, пшеницю, а також солод та пшеничну клейковину) [15].

У цілому, дія зони вільної торгівлі позитивно позначилася на розширенні експорту до країн ЄС. Внаслідок дії ЗВТ у першому кварталі 2016 р. спостерігався загальний приріст торгівлі сільськогосподарською продукцією (+16,2%). Україна стала більше експортувати м'яса (в тому числі м'яса птиці) (+29%), риби і ракоподібних (+64%), молока та молочних продуктів, меду (+30%),

овочів (+22%), зернових культур, борошна. Значно зріс експорт продукції олійної промисловості (більш ніж в 2,5 рази). Збільшився і експорт переробленої продукції, зокрема, продуктів з м'яса, риби; цукру і кондитерів з цукру; какао та продуктів з нього; продуктів із зернових культур; різних харчових продуктів тощо. Ефективне виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС повинно стати ефективним інструментом для покращення умов торгівлі з ЄС та роботи сектору АПК в цілому [15].

Що ж до зовнішньоторговельних зв'язків із Російською Федерацією, яка раніше виступала основним торговельним партнером України, то через запроваджені Росією торговельні обмеження спостерігається тенденція до скорочення експорту АПК до РФ та країн Євразійського економічного союзу (обсяг експорту української сільськогосподарської продукції до Російської Федерації у 2015 р. зменшився на 73% порівняно з попереднім 2014 р.). Однак, разом із негативними наслідками даних подій, погіршення торговельних відносин з Росією прогнозовано спричинить освоєння українськими виробниками нових ринків збуту.

Висновки. Сільське господарство має особливе значення в світовій економіці. Зростання населення світу з одного боку та підвищення вимог до якості та асортименту продуктів харчування з іншого формують основні тенденції у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією – збільшення обсягів виробництва генно-модифікованої продукції та розвиток сегменту органічних продуктів харчування. Країни з розвинутою економікою (насамперед країни ЄС, США, Японія) виступають основними імпортерами сільськогосподарської продукції, водночас експортуючи значну кількість продукції за рахунок високоефективної організації виробництва та застосування провідних досягнень науки і техніки (насамперед європейські країни). У той же час, частка продовольства у загальному імпорті цих країн є незначною, на відміну від країн, що розвиваються, для яких продовольство складає основну частину імпорту.

В Україні сільське господарство має значний потенціал розвитку і визначену експортну спеціалізацію. В умовах погіршення торговельних відносин з Російською Федерацією та поглиблення зони вільної торгівлі із західним сусідом, торгівля сільськогосподарською продукцією з Європейським Союзом набуває особливого значення як з точки зору переорієнтації збуту зі «східного» на «західний» напрям, так і з позицій завоювання нових сегментів ринку для певних видів продукції в межах визначених тарифних квот.

Список використаних джерел:

1. Department of Economic and Social Affairs United Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/default.htm>
2. The Statistics Portal, Acreage of genetically modified crops [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.statista.com/statistics/263294/acreage-of-genetically-modified-crops-by-country-since-2003/>
3. Research Institute of Organic Agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fibl.org/en/themes/organic-farming-statistics.html>
4. World Trade Organisation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDDBViewData.aspx?Language=E>
5. Trade statistics for international business development, Top 10 positions of world imports of agri-food products [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.trademap.org/Country_SelProduct.aspx
6. Food and Agriculture Organization of the United Nations. The proportion of agricultural production in the structure of imports of developing countries, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://faostat3.fao.org/browse/Q/*/E
7. Trade statistics for international business development. The structure of world exports of agri-food products and leading exporting countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.trademap.org/Country_SelProduct.TOTAL
8. Україна на 8 місці у рейтингу найрозвинутіших аграрних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agropolit.com/news/172-ukrayina-na-8-mistsi-u-reytingu-nayrozvinutishih-agrarnih-krayin>

9. Зовнішня торгівля України товарами і послугами у 2015 р. (статистичний збірник). – Держкомстат: Київ. – 2016. – 156 с.
10. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи формування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newukraineinstitute.org/media/news/549/file/Agro%202015.pdf>
11. Аграрний сектор України, огляд рослинництва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bakertilly.ua/media/pdf/Agri2013RU.pdf>
12. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : minagro.gov.ua
13. Сучасне світове господарство України-2015 (Інформаційні матеріали урядового порталу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248944464
14. Товарна структура експорту сільськогосподарської продукції до ЄС (експрес-випуск). – Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Микольська Н.Я. Що дала Україні вільна торгівля з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://m.biz.nv.ua/ukr/experts/mikolskaya/vilna-torgivlja-mizh-ukrajinoju-ta-jes-pershi-rezultati-142400.html>

Анотація. Стаття посвячена освещению современных тенденций и особенностей развития торговли сельскохозяйственной продукцией, определению роли международной торговли аграрной продукцией в мировом хозяйстве. В ходе исследования выявлено место и значение аграрного сектора во внешнеэкономической стратегии ведущих стран – крупнейших производителей и экспортеров (импортеров) агропродовольственной продукции. Определено участие Украины в торговле аграрной продукцией как в мировом масштабе, так и в контексте ассоциации с ЕС. Проанализирована современная товарная и географическая структура экспорта и импорта, выявлены основные рынки сбыта украинской сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: сельское хозяйство, агропромышленный сектор, мировой рынок, внешняя торговля сельскохозяйственной продукцией.

Summary. The article is devoted to highlighting current trends and characteristics of agricultural trade, the definition of the role of international trade in agricultural products in the world economy. The study reveals the place and importance of the agricultural sector in foreign trade strategy of leading countries – the largest manufacturers and exporters (importers) of agro-food products. Ukraine's participation in trade in agricultural products is determined both globally and in the context of association with the EU. The current commodity and geographical structure of exports and imports is analyzed, the main markets for Ukrainian agricultural products are studied.

Key words: agriculture, agro-industrial sector, world market, foreign trade in agricultural products.